

เรือนจำ: พื้นที่แห่งการลงโทษและการคืนคนดีสู่สังคม*

Prison: The area of punishment and the return of good inmates to society

ธัญญา พิงส์นทียะ (Thanya Phuengsanthia)^{**}

สุรยุทธ ทองคำ(Surayut Tongkum)^{***}

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเรือนจำและผู้ต้องขัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่มีต่อผู้ต้องขังและความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นมีผลอย่างไรต่อพฤติกรรมของผู้ต้องขัง และเพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการของเรือนจำที่มีต่อผู้ต้องขังว่าควรเป็นอย่างไร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 7 ราย เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ รอบตัวแตกต่างกันไปทั้งการใช้อำนาจและการต่อรองอำนาจ ส่วนการใช้อำนาจกระทำต่อร่างกายของผู้ต้องขังผ่านทางกฎระเบียบของเรือนจำ ไม่สามารถทำให้ผู้ต้องขังเปลี่ยนพฤติกรรมได้ทั้งหมด การศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขัง ควรต้องเปลี่ยนที่ความคิดเป็นอันดับแรก ดังนั้นเรือนจำควรมีบรรยากาศที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความเป็นมนุษย์เข้าด้วยกัน สร้างชุมชนในเรือนจำที่มีความเสมอภาคกัน

คำสำคัญ : ผู้ต้องขัง เรือนจำ กฎระเบียบเรือนจำ

* วัตถุประสงค์ของการเขียนบทความเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยในด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์

** นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

Undergraduate student, Department of Human Resource Management, Faculty of Management Science,

Thepsatri Rajabhat University. E-Mail: tanya22ph555@gmail.com, Tel: 0923250466

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

Assistant Professor, Department of Human Resource Management, Faculty of Management Science,

Thepsatri Rajabhat University. E-Mail: surayut.t@gmail.com, Tel: 0891206578

Abstract

This research is about the relationship between prison and inmates. The purpose of the research was to study power relation in various ways. How does the prisoner's behavior affect the inmate? And to study patterns. What is the prison process for inmates? This research is a qualitative research. The research main informants were 7 purposively selected samples. The research methods consisted of in depth interviews, focus group discussion and participatory observation. The data were analyzed by content analysis. Research has found inmates have a different relationship with their peers, both in terms of their power and their bargaining power. The use of authority on the body of inmates through prison regulations. Cannot make inmates change their behavior. This study shows that the behavioral change of inmates. Should change the mind first. So the inmates should have an atmosphere that links the relationship of humanity together. Build a community of equal equality.

Keywords: Inmate, Prison, Prison regulations

บทนำ

“เมื่อคนๆ หนึ่ง ถูกตัดสินถูกจำคุก นั่นถือเป็นการลงโทษที่ทำให้ทุกข์ทรมานใจอยู่แล้ว เพราะต้องสูญเสียอิสรภาพทุกอย่างที่เคยได้รับ จึงไม่จำเป็นต้องลงโทษเพิ่มอีกด้วยการลดทอนความเป็นมนุษย์ไปจากพวกเขา แต่ชีวิตภายในเรือนจำควรเป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้ต้องขังได้เยียวยา ฟื้นฟู ได้มีโอกาสในชีวิต” (นภภรณ์ หะวานนท์, 2560: สัมภาษณ์)

ผู้ต้องขังที่ต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำ มักจะถูกมองว่าเป็นคนไม่ดี ทำอะไรโดยไม่ยั้งคิด ไม่เคารพในกฎหมาย กฎระเบียบของสังคม ซึ่งวิธีการมองเช่นนี้เป็นการมองปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล อาจไม่ได้มองถึงต้นตอของปัญหาจากโครงสร้างทางสังคมที่มีส่วนทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นๆ ในบทความของ อีริวัลย์ วรรัตนทัย และนภภรณ์ หะวานนท์(2560: 63-64) นำเสนอว่า ผู้ต้องขังในเรือนจำมีแนวโน้มจะมาจากกลุ่มประชากรที่มีโอกาสจำกัดในการเข้าถึงความยุติธรรมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรความมั่งคั่ง สวัสดิการของสังคม และบริการสาธารณะ การต้องเข้ามาอยู่ในเรือนจำทำให้ไม่สามารถดำรงบทบาทของการเป็นผู้เลี้ยงดูครอบครัวได้รับความทุกข์ทรมานจากการขาดอิสรภาพ ต้องจากบุคคลอันเป็นที่รักต้องจากสิ่งแวดล้อมที่คุ้นเคยมาสู่สถานที่ซึ่งเต็มไปด้วยคนแปลกหน้า เรือนจำจึงควรเป็นพื้นที่ที่จะช่วยให้ผู้ต้องขังผ่อนคลายจากแรงกดดันต่าง ๆ คลายความวิตกกังวล ให้การดูแล ช่วยเหลือ สนับสนุน ให้กำลังใจ สามารถใช้เวลาในเรือนจำอย่างมีคุณค่า รวมทั้งยังคงธำรงรักษาความสัมพันธ์อันมีคุณภาพกับบุคคลที่มีนัยสำคัญต่อชีวิตได้

ในความคิดของคนในสังคมมองว่าเรือนจำหรือคุกถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นบทลงโทษสำหรับผู้ทำความผิดในทุกรูปแบบ และรูปแบบของการลงโทษนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นมาตรการการณที่ใช้ในการลงโทษและขัดเกลาคูผู้ที่กระทำความผิดและเลือกทางเดินที่ผิดพลาด โลกหลังกำแพงเป็นโลกแห่งความลับที่ผู้ต้องขังต่างกล่าวว่าคือ นรกบนดิน โลกที่ความทรมานนี้หากใครไม่ได้เข้าไปสัมผัสด้วยตัวเองจะไม่มีโอกาสเข้าใจถึงความทรมานที่

แท้จริงได้เลย ดินแดนที่ใครหลายคนกล่าวว่าความทุกข์ ความทรามและความลำบากที่ใช้เป็นการลงโทษนั้นสามารถที่จะขัดเกลาคำสอนที่ทำความผิดหรือหลงผิดให้สำนึกและกลับตัวกลับใจเป็นคนดีของสังคม ครอบครัว และมีโอกาสที่จะได้พบทวนสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในช่วงชีวิตได้ดีที่สุด เออร์วิง กอฟฟ์แมน(1961) มองว่าระบบของเรือนจำถูกสร้างขึ้นมาเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดและเพื่อขัดเกลาคำสอนใหม่ (resocialize) การขัดเกลาคำสอนใหม่เป็นกระบวนการเปลี่ยนบุคลิกภาพผู้ต้องขังอย่างถอนรากถอนโคนผ่านการควบคุม สภาวะแวดล้อม (เช่น การใช้ระเบียบวินัยอย่างเข้มข้น การลงโทษโดยลดทอนสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต การให้รางวัลเมื่อเชื่อฟัง) ระบบนี้จะทำลายตัวตนและความเป็นอิสระของผู้ต้องขัง ขณะเดียวกันก็จะพยายามสร้างบุคลิกภาพแบบใหม่ขึ้นมา (Goffman, 1961 อ้างใน นภภรณ์ หะวานนท์, 2557: 2-3)

ซึ่งปัจจุบันกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยมุ่งเน้นไปที่การบังคับโทษจำคุกซึ่งถือว่าเป็นมาตรการในการปราบปรามผู้กระทำความผิดมากกว่าที่จะบังคับใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยซึ่งเป็นมาตรการในการป้องกันการกระทำความผิดและนอกจากนี้ยังพบว่าประมวลกฎหมายอาญาของไทยในหมวดว่าด้วยวิธีการเพื่อความปลอดภัยไม่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ทำให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่บังคับใช้วิธีการเพื่อความปลอดภัยอย่างจริงจัง นำมาซึ่งปัญหาความแออัดของผู้ต้องขังในเรือนจำ (ปิยะบุตร บุญธรรม, 2559: 237)

ในหนังสือ คุณกับคน อำนาจและการต่อต้านชัดเจน ของ สายพิณ ศุภทรมงคล (2543: 19) จากแนวคิดการครอบงำของอำนาจ และการต่อต้านชัดเจนอำนาจของ มิเชล ฟูโกต์

“แทนที่คุกจะเปลี่ยนอาชญากรให้เป็นพลเมืองดีที่ซื่อสัตย์ขยันขันแข็ง คุกกลับเป็นโรงงานสร้างอาชญากรและอาชญากรรมประเภทใหม่ๆ และเป็นโรงเรียนที่สอนให้อาชญากรยิ่งมีทักษะของอาชีพของตนเพิ่มมากขึ้น” หรือสรุปอีกนัยหนึ่งได้ว่า คุกไม่ได้ส่งคืน “พลเมืองดี” ให้กับสังคมแต่กลายเป็นโรงเรียนที่สอนชุดความรู้อีกแบบหนึ่งให้กับผู้ต้องขัง แนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ เป็นแนวคิดที่แตกต่างไปจากความคิดกระแสหลักของสังคมที่มองว่ากฎระเบียบของเรือนจำจะขัดเกลาคำสอนให้เป็นคนดี แต่ฟูโกต์มองถึงรูปแบบการครอบงำและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมนั้นๆ ที่นักโทษต้องเจอทั้งความสัมพันธ์กับผู้คุมและความสัมพันธ์กับนักโทษด้วยกัน ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้ไม่สามารถสร้างได้เอง แต่ต้องทำงานผ่านการทำงานของวาทกรรม ในการที่จะบอกว่าอะไรถูกต้องผิดงาม ซึ่งวาทกรรมนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยอำนาจในสังคมนั้นทำงานควบคู่ไปกับความรู้ เช่น ในเรือนจำจะมีความรู้ชุดหนึ่งที่จะบอกว่าควรจัดการกับผู้ต้องขังในแต่ละคนอย่างไรตามโทษที่ได้รับ มีศาสตร์เฉพาะของเรือนจำในการขัดเกลานิสัย ที่ทำให้คนทั่วไปเชื่อมั่นว่าเมื่อออกจากเรือนจำไปแล้วผู้ต้องขังจะกลายเป็นคนดี เพราะฉะนั้นความรู้และอำนาจสร้างความจริงขึ้นมาชุดหนึ่งเสมอเพื่อที่จะเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมนั้น สำหรับในเรือนจำกฎเกณฑ์ของเรือนจำเปรียบเสมือนความจริงอันสูงสุดที่ทุกคนที่อยู่ในเรือนจำต้องปฏิบัติตาม

อีกหนึ่งประเด็นที่นักวิจัยสัมผัสและรับรู้จากบุคคลที่ใกล้ชิดที่เคยตกเป็นผู้ต้องขังคือ อดีตผู้ต้องขังถูกปฏิเสธจากสังคม ไม่ได้มีโอกาสที่ควรได้รับ หลังจากได้รับอิสรภาพจากโลกแคบหลังกำแพง ที่พวกเขาไม่สามารถที่จะแสดงความสามารถและศักยภาพที่มีออกมาให้สาธารณะชนได้รับรู้ เพราะในโลกหลังกำแพงนั้นคงไม่ได้เป็นเพียงแต่โลกของความผิดพลาด โลกของความหลงผิดเพียงอย่างเดียวแต่คงยังเป็นแหล่งที่รวบรวมคนที่ทั้งมีความรู้ความสามารถ ทักษะและความอดทนที่รอการเปิดใจรับจากสังคมนอกของคุก

สิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันว่าอดีตผู้ต้องขังนั้นถูกปิดกั้นทางสังคม คือการที่องค์กรของรัฐบาลและองค์กรเอกชนบางแห่งที่มีนโยบายและข้อบังคับที่ชัดเจนในการที่ไม่อนุญาตให้ผู้ที่ผ่านการจำคุกนั้นสามารถทำงานในองค์กรได้ สำหรับอดีตผู้ต้องขังที่เป็นผู้สูงอายุบางคนอาจจะไม่ต้องการที่จะได้รับการมียศ ตำแหน่งหรือการมีหน้าตาทางสังคม แต่สิ่งที่คุณเขาต้องการคือ ความเข้าใจ ความอบอุ่น ความรักจากคนรอบข้างแต่สำหรับอดีตผู้ต้องขังที่ยังอายุน้อยและเป็นความหวังของครอบครัว หลังจากการได้รับอิสรภาพ ความต้องการของอดีตผู้ต้องขังคงไม่ต้องการแค่ความเข้าใจ ความอบอุ่นเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงต้องการโอกาสทางสังคม โอกาสในการทำงาน โอกาสในการมีตำแหน่งหน้าที่ๆ ดีและเป็นที่ยอมรับในสังคม แต่ในความเป็นจริงแล้วสังคมปิดโอกาสในการแก้ไขความผิดพลาดในอดีตที่ผ่านมา ปิดกั้นความคิด ปิดกั้นการแสดงศักยภาพเพียงแค่ว่าพวกเขาเคยตกเป็นผู้ต้องขัง จะเห็นได้ว่าภายนอกเรือนจำก็ยังมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบหนึ่งที่อดีตผู้ต้องขังต้องเจอ หรือที่เรามักจะเคยได้ยินกับคำว่า “คนคุก” จะเป็นคนที่เรามองด้วยความหวาดกลัว โดยที่เราไม่รู้ด้วยว่าบุคคลนั้นติดคุกด้วยข้อหาใดก็ตาม แต่ความจริงที่สังคมสร้างขึ้นทำให้ทุกคนหวาดระแวง ดังนั้นคำถามของงานวิจัยคือเรือนจำสามารถปรับเปลี่ยน ชัดเจนผู้ต้องขังได้หรือไม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยนี้เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่มีต่อผู้ต้องขังและความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นมีผลอย่างไรต่อพฤติกรรมของผู้ต้องขัง และเพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการของเรือนจำที่มีต่อผู้ต้องขังว่าควรเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการศึกษา

วิธีการวิจัย การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) ศึกษาถึงความคิดประสบการณ์ มุมมองของอดีตผู้ต้องขัง ถึงการใช้อำนาจผ่านกฎระเบียบของเรือนจำเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ต้องขัง โดยทดลองใช้มุมมองด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจของ มิเชล พูโกต์ มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์

พื้นที่วิจัย ตำบลเขารวก อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี เก็บข้อมูลระหว่างเดือน มกราคม - เมษายน พ.ศ.2561

กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเฉพาะเจาะจง(Purposive sampling) ภายใต้อัตลักษณ์สำคัญคือ ผู้ให้ข้อมูลมีความสอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยคัดเลือกตามคุณสมบัติ ดังนี้ 1) เป็นอดีตผู้ต้องขังที่มีภูมิลำเนาที่หลากหลายและเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับผู้วิจัย และ 2) มีความยินดีในการเข้าร่วมการวิจัยและพร้อมให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อใช้ในการตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากอดีตผู้ต้องขังและบุคคลใกล้ชิดในเขตอำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี รวมทั้งหมด 7 ราย เป็นชาย 6 คน และหญิง 1 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยใช้คำถามลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. สัมภาษณ์เก็บข้อมูลจากอดีตผู้ต้องขัง โดยใช้พื้นที่ในร้านกาแฟในตอนเช้า ซึ่งเป็นที่พบปะของคนในหมู่บ้าน มีหลายคนที่เคยติดคุก โดยส่วนใหญ่จะเป็นคดียาเสพติด ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการติดตามญาติฯ ไปนั่งที่ร้านกาแฟและนั่งฟังคนในร้านพูดคุยกัน และเมื่อพูดคุยกันเรื่องเรือนจำผู้วิจัยจะเริ่มเก็บข้อมูลและมีการซักถามแบบไม่เป็นทางการ ทำให้ประเด็นในการพูดคุยขยายวงกว้างออกไป

2. สัมภาษณ์เชิงลึกจากอดีตผู้ต้องขังและญาติ โดยผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ พูดคุยที่บ้านของอดีตผู้ต้องขัง เพราะบางคนเป็นญาติกัน บางคนมีความคุ้นเคยกันมานานเนื่องจากอยู่หมู่บ้านเดียวกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจะทำงานย้อนกลับไปมาระหว่างการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้คำตอบที่ซ้ำกัน โดยไม่มีประเด็นใหม่แล้วหรือข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว ผู้วิจัยจึงหยุดเก็บข้อมูล หลังจากนั้นนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ หาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่างๆ โดยให้ความหมาย และตีความสะท้อนออกมาตามความเข้าใจของบุคคลนั้นๆ ทำให้เข้าใจความคิด มุมมองของอดีตผู้ต้องขังและบุคคลใกล้ชิด และนำหมวดหมู่ที่ได้มาอธิบายปรากฏการณ์เพื่อหาคำตอบ

สรุปผลการวิจัย

ผู้ต้องขังแต่ละคนล้วนมีคติความ มีความผิดที่แตกต่างกันออกไป ทั้งที่เป็นนิสยส่วนตัวหรือบางคนติดด้วยเหตุจำเป็น รับเคราะห์ก็มี เช่นทนไม่ไหวฆ่าคนตาย รู้ทั้งรู้ว่าตัวเองต้องติดคุก แต่มันจำเป็นแล้วมันถึงเวลาก็ต้องทำเหมือนกัน ดังคำบอกเล่าของอดีตผู้ต้องขังหญิงรายหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“ถ้าเปรียบเหมือนเราเป็นหมาเราต้องต่อสู้เพื่อการเอาตัวรอดถ้าเราไม่กัดมัน มันก็กัดเรา เพราะฉะนั้นถ้าเรากัดมันก่อนเรายังมีโอกาสที่จะได้กลับออกมาจากคุกเพื่อที่ได้ใช้ชีวิตที่เป็นของเรา แต่ถ้าเราไม่กัดมันทางกลับกันมันก็ต้องกัดเราและเราคงไม่มีโอกาสในการใช้ชีวิตต่อไป”

จะเห็นว่าความคิดของอดีตผู้ต้องขังก่อนลงมือเกิดจากอารมณ์หรือสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดและยอมไปเผชิญหน้ากับอนาคตในเรือนจำ ที่ซึ่งความทุกข์ทรมานที่ทุกคนต่างคิดว่าเป็นสิ่งที่แสนสาหัสและเป็นสิ่งที่จะสามารถทำให้ผู้ต้องขังทุกคนกลับตัวกลับใจและทำแต่ความดี

เมื่อผู้ต้องเข้าไปอยู่ในเรือนจำตามแดนขังที่ถูกกำหนดแล้ว สภาพแวดล้อมภายในเรือนจำของนักโทษจะมีกลุ่มที่เรียกว่าบ้าน จะมีหัวหน้าบ้านที่เป็นผู้ต้องขังด้วยกัน 1 บ้านแล้วแต่ว่าจะมีกี่คน บางบ้านมี 100 คนอยู่ในบ้านเดียวกัน แต่คนที่ไม่อยู่บ้านก็จะอยู่อย่างอิสระ ถ้าอยู่บ้านจะมีการผลัดเวร ทำหน้าที่เตรียมอาหารเตรียมน้ำดื่ม ซักเสื้อผ้าผลัดเวรกัน

1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คุมและผู้ต้องขัง

เมื่อแรกก้าวเข้าสู่เรือนจำ ผู้คุมจะถามผู้ต้องขังก่อนเลยว่า มีคู่อริอยู่ในแดนเดียวกันหรือไม่ ถ้ามีผู้คุมจะพยายามแยกบ้าน ไม่ให้อยู่รวมกัน เพื่อป้องกันปัญหาการทะเลาะวิวาทที่อาจจะเกิดขึ้นได้ จะเห็นได้ว่าระบบภายในเรือนจำและผู้คุมมีการวางแผน เตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังอย่างดีในระดับหนึ่ง ซึ่งอดีตผู้ต้องขังชายรายหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“พอก้าวเข้าไปเค้าจะถามก่อนเลยว่าประวัติเรามีศัตรูไหมอยู่ในคู่นี้ ตอนเข้าไปอยู่ในคู่มกัโดนจ้วงฆ่าคือกัน ไอ้ปล้องเนี่ยจ้วงไอ้สมิงฆ่า แต่ผมรู้จักไอ้สมิงมันเรียนอยู่โรงเรียนเดียวกับผมตอน ม.ปลาย ผมเลยถามมันเลยว่า ไอ้ไอ้สมิงได้ฆ่าว่าไอ้ปล้องจ้วงฆ่ากูรี ผมก็ถามมันเลยละ ฮ่าๆๆ”

ส่วนความสัมพันธ์ของผู้คุมกับผู้ต้องขังนั้น ผู้ต้องขังส่วนใหญ่จะมองว่าผู้คุมจะจับจ้องด้วยความระแวงและมีการลงโทษโดยไม่มีเหตุผลเท่าที่ควร อดีตผู้ต้องขังคนหนึ่งบอกว่าสิ่งแรกที่เขาสัมผัสได้และอยากให้ปรับเปลี่ยนมากที่สุดคือ ผู้คุม อดีตผู้ต้องขังบอกว่าผู้คุมควรที่จะเปลี่ยนทัศนคติเพราะสายตาของผู้คุมเหมือนระแวงว่าเราจะทำผิดตลอดเวลา เหมือนมองว่าเราคือคนชั่วคนเลว ทั้งๆ ที่ความเป็นจริงแล้วผู้คุมควรจะเป็นคนที่คอยดูเรามากกว่าอีก ทั้งนี้คงเป็นความคิดเห็นส่วนตัวจากอดีตผู้ต้องขังว่าผู้คุมมีส่วนทำให้โทษเพิ่มหรือลดด้วย อดีตผู้ต้องขังบอกว่าแค่เรามองมันพอญาติกลับเราโดนแล้ว ควรแก้ไขที่ผู้คุมเป็นสิ่งแรก

จำนวนผู้คุมมีน้อยกว่าผู้ต้องขังมาก เรือนจำจึงต้องมีระเบียบที่เข้มงวดและผู้คุมต้องมีการตรวจตราผู้ต้องขังอยู่ตลอดเวลา กฎระเบียบและการลงโทษจึงเป็นเครื่องมือที่สะดวกที่จะควบคุมผู้ต้องขังได้ แต่ในทางกลับกันก็เกิดบรรยากาศแห่งความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ผู้วิจัยได้ถามว่าเข้าไปอยู่อย่างนั้นมีกฎระเบียบบอกให้เราทำอะไรทุกวันแบบเดิมซ้ำๆ แล้วเราชินไหมกับสิ่งที่ทำทุกวัน ซึ่งอดีตผู้ต้องขังตอบว่า

“ไม่ชินแล้ว มันมันข้อบังคับให้เราทำโน่นทำนี่เหมือนเอ็งเข้าโรงเรียนหนะ ว่าอย่างง่ายๆ เสาร์-อาทิตย์ก็มีวันหยุด มันแค่นี้ไม่ได้เรียนหนังสือเท่านั้นแหละ”

สิ่งที่อดีตผู้ต้องขังพูดแสดงให้เห็นได้ชัดว่าระเบียบข้อบังคับของเรือนจำ การควบคุมของผู้คุมไม่ได้ทำให้ผู้ต้องขังเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแต่อย่างใด สอดคล้องกับที่มีเมล พูโกต์ พูดไว้ว่า แทนที่คุกจะเปลี่ยนอาชญากรให้เป็นพลเมืองดีที่ซื่อสัตย์ขยันขันแข็ง คุกกลับเป็นโรงงานสร้างอาชญากรและอาชญากรรมประเภทใหม่ๆ และเป็นโรงเรียนที่สอนให้อาชญากรยิ่งมีทักษะของอาชีพของตนเพิ่มมากขึ้น

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ต้องขังกับผู้ต้องขัง

เมื่อผู้ต้องขังอยู่ในเรือนจำ ส่วนใหญ่จะเข้าไปอยู่ในบ้านเพื่อความอุ่นใจและเพื่อความปลอดภัย โดยมีอดีตผู้ต้องขังคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“ตอนนั้นผมฝากเค้าซื้อบุหรี่ยี่ห้อกรองทิพย์ทีบหนึ่ง สายฝนสองซอง สายฝนผมเอาไปขายของละ 200 บาท กรองทิพย์เนี่ยเอาไว้ซื้อกิน บุหรี่ยี่ห้อกรองทิพย์นี้ใหญ่เนี่ยสามารถจ้วงฆ่าคนได้ ของหนึ่งก็ฆ่าคนได้ ส่วนมากจะเป็นพวกนักโทษหนักแบบติดเคาะๆ 10 ปี 20 ปี ตลอดชีวิตใส(ไม่สนใจอะไร)ตายอยู่ในนั้นอยู่แล้ว มันจะอาศัยช่วงที่วุ่นวายไปแทงกัน ตอนเช้าที่คนจะเดินสวนกันมากๆ ตอนอาบน้ำกินข้าว”

แต่การอยู่รวมกันหมู่มากก็เกิดปัญหาตามมา แม้ว่าในสถานะเป็นผู้ต้องขังเหมือนกันก็ยังมีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน คนที่อยู่มาก่อนหรือจับกลุ่มได้มากก็จะกลายเป็นพลังต่อรองที่แสดงถึงอำนาจของกลุ่มและสามารถใช้อำนาจนั้นกับผู้ต้องขังรายอื่นๆ อีกได้ เช่น

“สิ่งหนึ่งที่ทำให้การจำคุกทรมานมากที่สุดคือการเล่นพวก หากในนั้นมีคนอยู่ 4 คนรวมตัวเราด้วยสองคนในนั้นไม่เอาเรา เราจะไม่มีความสุขเลยแม้เพียงเสี้ยวเวลาที่อยู่ที่นั่น ผู้วิจัยจึงถามว่ามันมีเรื่องแบบนี้จริงๆ หรือ อดีตผู้ต้องขังบอกว่ามี คนที่อยู่หลายๆ จะตั้งตัวเองเป็นใหญ่เราต้องไม่ไปทำอะไรให้มันมาสนใจเรา แต่การเป็นเด็กใหม่ของเรายังไงพวกมันต้องสนใจอยู่แล้ว ลำบากไหมตอนที่อยู่ที่นั่น ลำบากมากที่เป็นคนไม่ยอมคนไม่กลัวคนแต่พอเราไปอยู่ที่นั่นเราตัวคนเดียวไม่มีใครช่วยเราได้เราต้องยอม ต้องหาพวกไม่มันอยู่ไม่ได้”

แต่ผู้ต้องขังบางคนก็ต้องการความเป็นอิสระ

“พี่ไม่เคยอยู่บ้านใคร แล้วแต่ตัวอย่างมีร้อยคนอยู่บ้านเดียวกันแต่พี่ไม่อยู่บ้านใครที่อยู่อิสระ ถ้าอยู่บ้านจะเป็นเวรต้องหาข้าวหาน้ำซักเสื้อผ้าผลัดเวรกัน แต่ที่อยู่อิสระอยากกินไรก็กินอยากทำอะไรก็ทำ”

เมื่อถามถึงความสัมพันธ์ในบ้าน อดีตผู้ต้องขังเล่าว่า

“เราอาจจะมีความคิด พี่ว่าบางคนมีมากกว่าคนที่อยู่ข้างนอกด้วย ความจริงใจที่มีให้กัน ความรักกันนี่ยิ่งสุดยอด ใครที่ไม่มีญาติมาเยี่ยมต้องแบ่งกันกิน มีก็คนก็ต้องแบ่งกัน กินคนเดียวไม่ได้ พอเข้าไปแล้ว ช่างในไม่ได้น่ากลัวอย่างที่คิด”

เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังด้วยกัน แทนที่จะเป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันเพราะอยู่ในสถานะเดียวกัน แต่กลายเป็นว่ามีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวตั้งอยู่ด้วย ทำให้ผู้ต้องขังต้องปรับตัวและสยบยอมต่ออำนาจนั้นๆ เพื่อความอยู่รอดภายในเรือนจำ ถ้าใครต่อต้านก็อาจจะเรียกได้ว่าเป็นคนขายขอบของสังคมแล้วยังต้องมาเป็นคนขายขอบของเรือนจำอีก

จะเห็นได้ว่าอำนาจภายในเรือนจำไม่ได้มีเพียงอำนาจจากผู้คุมกระทำต่อนักโทษเท่านั้นแต่ยังมีอำนาจระดับย่อยลงมาที่นักโทษทำต่อนักโทษด้วยกัน และมีการประสานอำนาจระหว่างนักโทษกับผู้คุมอีกด้วย จะเห็นได้ว่าอำนาจมีการขยายขอบเขตไปทั่วทุกที่ ไม่มีจุดศูนย์กลางที่แน่นอน เป็นอำนาจที่อยู่ในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

3. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ต้องขังกับสังคมภายนอก

เมื่อผู้ต้องขังพ้นโทษได้ออกไปจากเรือนจำ สิ่งแรกที่ได้คือความดีใจ แต่สิ่งที่หัวน้ใจมากกว่านั้นคือการยอมรับจากสังคม อดีตผู้ต้องขังเล่าถึงความรู้สึกหลังจากออกจากเรือนจำว่า ครอบครัวให้ความรักความอบอุ่นเหมือนเดิมให้กำลังใจ แต่สิ่งที่กังวลมากที่สุดคือสังคม เพราะเขาคิดว่าคำว่าคนคุกจะทำให้ความน่าเชื่อถือในตัวเขาลดลง ผู้คนหวาดระแวงในตัวของผู้ต้องขัง และสิ่งนี้เองที่ทำให้คุณค่าในตัวของผู้ต้องขังลดลง

“แต่ถ้าถามว่าเข้าไปข้างในเนี่ยอยู่ได้เลยแหละคนที่ไม่เคยไปอาจจะกลัว แต่พอเข้าไปจริงๆแล้วไม่น่ากลัวอย่างที่คิด แต่ที่น่ากลัวเนี่ยคือว่า ที่เรามีตราบาบติดตัวมามันจะลบไม่ได้ อดีต นช กตคอมพทุกวันนี้รู้หมด พี่ไปทำงานที่เชียงใหม่ กลับมาด่านเค้าก็ ใครโดนคดีครอบครอง พี่ตอบผมครับ เค้าก็ถามว่า ทุกวันนี้เลิกยัง พี่บอกว่าเลิกแล้วครับผมมีลูก ผมเปลี่ยนตัวแล้วครับ แต่ถ้าถามว่าเปลี่ยนได้ไหม คนทุกคนออกมาส่วนใหญ่ก็อยากเปลี่ยนตัวทั้งนั้นแหละแต่จะเปลี่ยนได้มากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับสังคม แต่สังคมเค้าให้โอกาสจริงให้แต่ปากแหละหล้า อย่างบ้านเราเนี่ยบอกว่าเป็นโอกาสแต่สายตาบางคนเหมือนยังงี้ละ แต่ถ้าเราทำใจได้เพราะบางสิ่งไม่ได้ผิดเสมอ”

อดีตผู้ต้องขังเล่าว่าทุกคนอยากที่เป็นคนดีอยากปรับตัวไม่มีใครอยากเป็นคนเลวทั้งในเรื่องจริงและในความคิดของผู้อื่น บางครั้งพยายามเลือกที่จะไม่แคร์ ไม่สนใจในความคิดของผู้อื่น แต่การคนเป็นสัตว์สังคมจึงห้ามไม่ได้ที่จะคิด จะคาดหวังให้ผู้อื่นยอมรับและให้โอกาส แต่สายตาของคนในสังคมที่มองมา เขาสามารถที่จะรับรู้ได้โดยไม่ต้องมีคำพูดอะไรเลยว่าจะสังคมรังเกียจและไม่ได้คิดว่าเขาสามารถที่จะกลับตัวได้แล้วจริงๆ

เมื่อผู้ต้องขังอยู่ในเรือนจำ ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ มีอำนาจทั้งแนวตั้งและแนวนอนที่กระทำต่อผู้ต้องขัง และเมื่อออกมาจากเรือนจำสู่สังคมภายนอกผู้ต้องขังยังรู้สึกได้ถึงอำนาจในแนวตั้งที่สังคมมีต่ออดีตผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นอำนาจในการกดทับตัวตน ประทับตรา “คนคุก” ให้อย่างไม่มีวันลบได้ เป็นมายาคติที่สังคมสร้างความเกลียดชังใส่พวกเขา

4. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ต้องขังกับรัฐ

ที่น่าเสียดใจก็คือเรือนจำซึ่งเป็นหน่วยงานของภาครัฐมีเป้าหมายที่จะคืนคนดีสู่สังคม แต่ในขณะที่เดียวกันภาครัฐเองก็เป็นส่วนที่ไม่ยอมรับคนเหล่านี้ที่จะคืนสู่สังคม โดยที่ประเทศไทยมีกฎหมายหลายฉบับที่กำหนดคุณสมบัติในบางสาขาอาชีพไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะกำหนดให้ประวัติที่เคยต้องโทษจำคุกเป็นลักษณะต้องห้าม ไม่เข้าชายที่จะรับเข้าทำงานได้ในหลายอาชีพด้วยกันเช่น การเข้ารับราชการมีลักษณะต้องห้ามข้อที่เกี่ยวกับเรือนจำ คือ เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

จะเห็นได้ว่านโยบายของภาครัฐมีความย้อนแย้งอยู่ในตัวเอง ซึ่งทำให้องค์กรภาคเอกชนบางรายทำตามภาครัฐในการกำหนดเงื่อนไขคุณสมบัติของผู้สมัครงาน ยิ่งทำให้โอกาสของอดีตผู้ต้องขังตีบตันเข้าไปอีก

5. การปรับตัวของเรือนจำ

เมื่อผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์หลายรูปแบบทั้งในเรือนจำและนอกเรือนจำ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านั้น ผู้ต้องขังบอกว่าไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตัวเอง แล้วเรือนจำควรปรับตัวอย่างไร

ผู้วิจัยถามอดีตผู้ต้องขังว่าคุณจะเปลี่ยนคนได้ไหม อดีตผู้ต้องขังบอกว่าไม่ ด้วยสายตาที่จริงจัง และพูดว่า

“คนเลวเข้าไปยิ่งจะเลวกว่าเดิม คนที่เราคิดว่าเลวแล้วข้างในแม่โคตรเลวกว่าอีก”

ระหว่างการพูดคุยกันนั้นแม่ของผู้วิจัยบอกว่าไม่จริง คุณเปลี่ยนได้มันทรมาณมากๆ มันออกมาจะได้ไม่ยากเข้าไปอีก อดีตผู้ต้องขังจึงบอกว่า

“บ้อ บ่แม่นดอกมันทรมาณอยู่ แต่มันเปลี่ยนคนบ่ได้ดอก ออกมาคนเคยเลวกี่เลวแบบเดิมแค่ฉลาดเอาตัวรอดเฉยๆ แม่ของผู้วิจัยบอกว่าอยู่ในนั้นเค้ามีอาชีพสอนเห็นใหม่ตาโต ออกมาเค้ายังมาเป็นช่างตัดผมเลย แต่หลังจากนั้นสิ่งที่อดีตผู้ต้องขังคิดและพูดออกมาคือ ก็เค้าแก่แล้วอย่างสมมุติอย่างหนุอย่างอ้ายทัศนีย์คนอายุไม่มากออกมาจะอยากเป็นช่างตัดผม ช่างसानตะกร้าไหมละ อดีตผู้ต้องขังบอกว่าแม่นอ”

อดีตผู้ต้องขังอีกคนบอกว่า

“ของบางสิ่งบางอย่างมันขึ้นอยู่ที่คน แต่ว่าเค้าปลูกฝังแต่สิ่งที่ดีมีของสอนให้เราทำมาหากินมีทุกอย่างอย่างคนแก่ๆ ที่ฆ่าคนไปเนี่ย ที่เค้าทำแค่บันดาลโทษะ เค้าไม่ได้เลวโดยนิสัยเค้าก็สามารถออกมาสร้างอาชีพได้ แต่ส่วนมากที่เป็นสันดานจะเป็นพวกยาเสพติด พวกคดียาส่วนมากที่เข้าประจำ พวกนั้นเอาดีไม่ได้แล้ว ไม่แคร์ออกมาได้เดือนเดียวก็ข้าง เข้าไปอีกก็ไม่ได้กลัว ความเคยชินใจ อยู่อย่างนั้นถามว่ามันสบายไหม ถ้ามีเงินหนะก็ไม่ลำบากไม่ต้องกลัวเค้าฆ่าด้วย มีองค์กรก็มากกว่าข้างนอกอีก”

อดีตผู้ต้องขังอีกคนเห็นด้วยและบอกว่า

“ไม่ คุณไม่สามารถเปลี่ยนคน วิตไม่สามารถเปลี่ยนคน ขึ้นอยู่ที่สันดานของคนมากกว่า ข้างในเหยียยิ่งกว่าเหยียมาเจอกันเจอติเจอกระที่บ่ทุกวัน ใครตีผู้คุมรี หีพ้อบ้านอยู่นานแล้วตั้งตัวเองขึ้นมาแบบอยู่นานแล้วเก้อแล้วควรเปลี่ยนแบบไหนคุณควรเป็นที่สุดท้ายใหม่ คุณยังไม่ใช้ที่สุดท้ายคนที่แบบเอาไม่อยู่จริงๆ ยังมีคุณมืดขังเจ็ดวันเจ็ดคืนอีกสำหรับคนที่เอาไม่อยู่จริงๆ และออกมาจากคุกมืดเค้าดีขึ้นใหม่ โห...ไม่ดีขึ้นเลยยังงี้ก็เลวอย่างนั้นแหละแต่บางคนก็ไม่ได้ทำไรผิดนะแค่ทำไม่ถูกใจผู้คุม แต่ที่ว่าเค้ายังต้องมีเพื่อแยกคนออกจากกันแต่ควรเปลี่ยนยังงี้พี่ก็ไม่รู้”

แม่และภรรยาของอดีตผู้ต้องขังบอกว่า

“คุณไม่สามารถเปลี่ยนนักโทษได้ แต่คนทำผิดก็ต้องรับผิดชอบเพราะมันเป็นกฎแต่การลงโทษต้องแตกต่างกันเหมือนกับว่าคดียาเสพติด แต่อีกคนฆ่าคนตาย การลงโทษต้องแตกต่างกันบางคนคดีไม่ร้ายแรงมากก็ให้พบลูกพบเมียได้เพราะอาจจะช่วยทำให้ความรู้สึกดีขึ้นและยังมีกำลังใจในการทำมาหากินเพื่อได้ออกมาอยู่ในครอบครัว ส่วนคนที่มีความผิดร้ายแรงโทษต้องหนัก ๆ คุณควรต้องแบ่งแยกว่าใครทำอะไรผิดต้องโดนแบบนั้น แต่สมัยนี้มันพูดยากมีเงินก็รอดไป อีกอย่างบางคนคดีข่มขืนควรที่จะตัดทิ้งมันจะได้ไม่ไปทำกับคนอื่นอีก แม่ของอดีตผู้ต้องขังเสริมขึ้นมาว่าบางคนไปอยู่ในคุกนานออกมาอยู่ไม่เป็นก็ทำผิดอีกกลับเข้าไปอีกเราก็เห็นๆ กันมีเยอะแยะไปหวังไปกินข้าวฟรี อีกทั้งการติดคุกยังทำให้คนในครอบครัวต้องลำบากมากกว่าที่ผู้ต้องขังลำบากอีกซะด้วยซ้ำ คนเป็นพ่อเป็นแม่ต้องทุกข์ใจที่เห็นลูกลำบากหาเงินประกันตัวลูกที่อยู่ในคุก พอเข้าไปก็ลำบากไปเยี่ยม ไม่มีอารมณ์ทำงานแต่ทำการหาเงินส่งให้ลูกใช้ในคุกอีก ลูกลำบากพ่อแม่ลำบากกว่าไม่รู้ว่าจะโทษคนในคุกหรือนอกคุกกันแน่ บางคนมีลูกอ่อนคนที่อยู่คือคนลำบาก”

จากคำถามงานวิจัยที่ว่าด้วยเรือนจำสามารถปรับเปลี่ยนนิสัยของอดีตผู้ต้องขังได้หรือเปล่า คำตอบของอดีตผู้ต้องขังเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือรูปแบบการจัดการของเรือนจำนั้นไม่สามารถปรับเปลี่ยนอุปนิสัยของผู้ต้องขังได้ การกระทำต่างๆเกิดจากจิตใต้สำนึกของการกลัวโดนลงโทษเพียงเท่านั้น

อภิปรายผลการวิจัย

ตลอดระยะเวลาที่สัมภาษณ์ผู้วิจัยสังเกตและดูพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างพบว่า อดีตผู้ต้องขังต้องการที่จะถ่ายทอดความรู้สึก เล่าถึงประสบการณ์ที่อยู่ในเรือนจำ อดีตผู้ต้องขังไม่ได้ต้องการให้ผู้วิจัยแสดงความคิดเห็น แต่ต้องการที่จะให้ผู้วิจัยเป็นผู้ฟังที่ดี สิ่งต่างๆ ที่เล่านั้นเกิดจากคำถามเพียงไม่กี่คำถาม แต่อดีตผู้ต้องขังถ่ายทอดทุกอย่างออกมาจากความรู้สึกที่อยู่ข้างในที่ไม่มีใครเคยถามว่า รู้สึกอย่างไร เป็นอย่างไรเมื่ออยู่ที่นั่น ออกมาแล้วสังคมคิดอย่างไร สิ่งต่างๆ ที่อดีตผู้ต้องขังแสดงออกมาและสื่อสารมาสู่ผู้วิจัยคือ การระบายความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตใจได้จิตใจสำนึก ความน้อยใจต่อสังคม และการที่ผู้วิจัยเป็นคนในสังคมเดียวกันก็มีส่วนทำให้เข้าใจความรู้สึกมากยิ่งขึ้น ซึ่งความเป็นจริงแล้วเรือนจำก็สามารถปรับเปลี่ยนคนได้ สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นและรับรู้ได้ จากการที่รู้จักสนิทสนมกับอดีตผู้ต้องขังบางคน คือความเปลี่ยนแปลงหลังจากที่ออกมาจากเรือนจำ จากที่เคยใช้สารเสพติดก็ใช้น้อยลง และบางคนเลิกสารเสพติดได้ ทั้งที่อดีตผู้ต้องขังบอกว่าในเรือนจำมีและหาได้ง่ายก็ตาม อารมณ์ที่ไม่ค่อยมีการควบคุมก็ดีขึ้น

แต่ผู้วิจัยเห็นว่ามวลเหตุและปัจจัยที่ทำให้อดีตผู้ต้องขังกลับไปเป็นแบบเดิมมีส่วนมาจากสังคมมากกว่าที่ไม่ให้โอกาสกับคนกลุ่มนี้ ค่านิยมที่ชอบจับผิดมากกว่าปกป้องและให้โอกาสในการปรับตัว บางครั้งสิ่งที่ผู้วิจัยสามารถรับรู้และสัมผัสได้นั้น คือความอ่อนแอภายในจิตใจที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นผู้ต้องขังชายหรือหญิง ต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้นและการพยายามปรับตัว แต่เมื่อสังคมมองข้ามและไม่ได้ยับยั้งโอกาสให้กับกลุ่มคนเหล่านี้ เขาจึงตีค่าตัวเองให้เป็นศูนย์ และคิดว่าตัวเองไม่ได้มีบทบาทต่อสังคม ไม่มีความหมายต่อใคร ไร้ค่า จึงพยายามที่จะต่อต้านโดยการทำอะไรก็ได้กับร่างกายซึ่งเป็นของเขาเอง เขามีสิทธิทุกอย่างในร่างกาย ไม่สนใจว่าผิดหรือถูก ความทรามานที่สังคมตีกรอบค่าความเป็นคนให้กับเขาคงเป็นสิ่งที่เลวร้ายมากกว่าการติดคุก เพราะในคุกมีคนที่เขาเข้าใจในสิ่งที่พวกเขาเป็น

สอดคล้องกับบทกวี หนวณท(2557: 5) การใช้อำนาจแห่งระเบียบวินัยด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การตรวจตรา การจับจ้อง(gazing) การให้ทำทุกอย่างตามตารางเวลา การกำกับการแสดงกิริยาท่าทางและคำพูด และการบังคับให้เชื่อฟัง ทำให้ผู้ต้องขังกลายเป็นคนเชื่อ (docility) มองตนเองว่าไร้อำนาจ สูญเสียพลังสร้างสรรค์ ไร้ความหวัง และปล่อยตัวเองไปตามยถากรรม ดังนั้นการคาดหวังให้ผู้ต้องขังตระหนักในคุณค่าตัวเอง มีพลังกาย พลังใจ และพลังความคิด ที่จะดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าทั้งในเรือนจำและเมื่อออกจากเรือนจำไปแล้วจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

การใช้อำนาจกระทำต่อร่างกายของนักโทษผ่านทางกฎระเบียบของเรือนจำ ไม่สามารถทำให้ผู้ต้องขังเปลี่ยนพฤติกรรมได้ทั้งหมด แต่เป็นการผลักดันให้ผู้ต้องขังเข้าไปสู่การรวมตัวกันเพื่อต่อต้านอำนาจ โดยแสดงออกผ่านทางกรรมากรรมเพื่อต่อรองกับผู้คุม การสักร่างกายเพื่อแสดงความเป็นอิสระของตัวตน ฯลฯ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขัง ควรต้องเปลี่ยนที่ความคิดเป็นอันดับแรก และวิธีการเปลี่ยนความคิดที่ดีที่สุดก็คือ การทำให้เขารับรู้ถึงคุณค่าของตัวเอง สร้างชุมชนในเรือนจำที่มีความเสมอภาคและเชื่อมโยงกับครอบครัวที่หวังดีที่อยู่นอกกำแพง เพราะการพยายามตัดขาดผู้คนในชีวิตออกไปไม่ได้ช่วยให้ผู้ต้องขังดีขึ้น

บทสรุป

การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าเรือนจำไม่สามารถเปลี่ยนนิสัยของคนได้ ค่านิยมในการคืนคนดีสู่สังคมไม่สามารถใช้ได้จริงในการปฏิบัติ บทลงโทษของเรือนจำนั้นไม่สามารถปรับเปลี่ยนนิสัยดั้งเดิมของอดีตผู้ต้องขังได้ กฎระเบียบ ค่านิยม แม้แต่ความลำบากที่สร้างขึ้นในเรือนจำนั้น อดีตผู้ต้องขังสามารถเรียนรู้การปรับตัวเพื่อที่จะดำรงชีวิตให้สามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมของเรือนจำได้มากกว่าการปรับเปลี่ยนที่แท้จริง แต่จากการที่ผู้ศึกษาวิจัยได้เป็นบุคคลในชุมชนและเป็นบุคคลที่รู้จักคุ้นเคยกับอดีตผู้ต้องขังนั้นในช่วงแรกที่พ้นโทษ พฤติกรรมและนิสัยของอดีตผู้ต้องขังมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สามารถควบคุมตัวเองได้ อารมณ์เย็นลง ปริมาณการใช้สารเสพติดลดลงอย่างเห็นได้ชัด แต่เมื่อเวลาผ่านไปไม่นานพฤติกรรมทางด้านนิสัยเดิม และการใช้สารเสพติดก็กลับมามีบทบาทในชีวิตของอดีตผู้ต้องขังอีกครั้ง

ส่วนในเรื่องของการคืนคนดีสู่สังคมตามโครงการของเรือนจำนั้น ผลการวิจัยของสุชาติ สมณะและลัดดาวรรณ ณ ระนอง(2560: 1105) พบว่าปมของผู้ต้องขังที่มีต่อภารกิจคืนคนดีสู่สังคมมี 3 ประการ ได้แก่ (1) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามสัญชาตญาณ คือ มีพฤติกรรมกระทำตามใจตน ไม่กระทำในสิ่งที่เป็นหน้าที่หลักของตน รวมทั้งมีความโกรธ ความอึดอัดตันใจ และมีความคิดที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริง (2) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามอุปนิสัยส่วนตัว คือ มีพฤติกรรมปฏิบัติและไม่ยอมรับเอากิจกรรมด้านการศึกษารอบรม และการฝึกวิชาชีพที่เกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรมนิสัย โดยมักจะทำกิจกรรมตามใจตนเอง และ (3) ผู้ต้องขังมีความคิดและพฤติกรรมตามการเรียนรู้จากสังคม คือ มีพฤติกรรมที่แสดงถึงการขาดความสนใจในหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมในการใช้ชีวิตประจำวันกับผู้คนและเพื่อนๆ ในเรือนจำ

ความคาดหวังของอดีตผู้ต้องขัง และแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนตัวเอง อดีตผู้ต้องขังทุกคนหวังว่าครอบครัวเข้าใจและสังคมให้ออกาส แต่ตราบาปที่ติดตัวของบุคคลไปตลอดชีวิตคือคำว่า นช และ นญ เป็นสิ่งที่ทำให้อดีตผู้ต้องขังลดคุณค่าในตัวตนของตัวเองลง คิดว่าสังคมดูถูก ปกปิดอดีตที่ผิดพลาดไว้อยู่ในจิตใจเกิดเป็นปมในความคิดและจิตนาการ ว่าทุกสายตาที่จับจ้องนั้นคอยแต่จะจับผิด หรือคิดว่าตัวเองเป็นคนไม่ดี และครอบครัวเองบางครั้งการที่อดีตผู้ต้องขังมีพี่น้องหลายคนก็ยังมีส่วนที่เกิดความน้อยใจมากยิ่งขึ้นหากคนในครอบครัวไม่ใส่ใจมากพอและคิดว่าตัวของอดีตผู้ต้องขังสร้างแต่ปัญหาทำให้ไม่รู้จบสิ้น ยิ่งทำให้อดีตผู้ต้องขังไม่อยากจะปรับเปลี่ยนตัวเองเพราะไม่รู้ว่าจะทำไปเพื่ออะไรและเพื่อใคร

ในส่วนของเรือนจำ การถูกลงโทษจำคุกถือเป็นการลงโทษตามที่ศาลพิจารณาแล้ว ดังนั้นผู้ต้องขังไม่สมควรที่จะได้รับการลงโทษ ความรุนแรงหรือการลดคุณค่าความเป็นคนลงไปอีก ภายในเรือนจำไม่จำเป็นต้องมีแต่บรรยากาศของการใช้อำนาจจากแต่ละฝ่าย แต่ควรมีบรรยากาศที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความเป็นมนุษย์เข้าด้วยกัน

สิ่งหนึ่งที่คู่กับโรงเรียนแตกต่างกันคงเป็นความแตกต่างระหว่างครูและผู้คุม ครูไม่ได้มอบแค่ความรู้หรือถ่ายทอดทัศนคติของการเป็นคนดีเพียงเท่านั้น ครูยังมีความโอบอ้อมอารีให้แก่ศิษย์ ให้ความไว้วางใจไม่หวาดระแวง ซึ่งการถ่ายทอดจากตัวครูไปสู่เด็กให้ซึมซับจนเป็นนิสัย แต่ผู้คุมใช้อำนาจเพราะสามารถใช้เป็นเกราะให้ผู้ต้องขังหวาดกลัว ไม่กล้ากระทำความผิด การกระทำเหล่านี้ไม่ทำให้ความรู้สึกถูกถ่ายทอด แต่เป็นการปกปิดความรู้สึกทุกอย่างไม่ให้แสดงออกมาชั่วขณะเท่านั้นเอง

ท้ายที่สุดคู่กับ โรงเรียน มีส่วนที่คล้ายคลึงเพียงค่านิยมเพียงเท่านั้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคุณนั้นจะผลิตหรือสร้างแต่คนชั่วให้มากยิ่งขึ้น คนทุกคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความคิด ทัศนคติ รูปแบบการดำเนินชีวิตและการปลูกฝังของครอบครัว และคำว่าคุก ไม่ว่าจะเป็คุกทางความเชื่อ ค่านิยม คุกทางกายและคุกทางจิตใจ ถ้าหากเรามองว่า ร่างกายมนุษย์ก็อาจเป็นคุกอย่างหนึ่งซึ่งกักขังตัวตนที่แท้จริงไว้ ต่อให้เราปล่อยคนที่กระทำความผิดร้ายแรงให้อยู่ในสังคมโดยที่ไม่มีคุกเป็นเครื่องแบ่งแยก บุคคลเหล่านั้นก็จะตีกรอบตัวเอง ปิดกั้นและกักขังความผิดนั้นในภายในจิตใจและสายตาของคนในชุมชนจะยังเป็นสิ่งที่สร้างกำแพงที่เข้มแข็ง สูง และมั่นคงกว่ากำแพงคุก ค่าปละบโยนของคนที่รักจะเป็นกำลังใจในการปรับเปลี่ยนความผิดพลาดอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. การเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ส่วนใหญ่อดีตผู้ต้องขังจะได้รับโทษอยู่ในเรือนจำในระยะเวลาไม่นานประมาณ 1-3 ปี ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการเก็บข้อมูลจากอดีตผู้ต้องขังที่อยู่ในเรือนจำเป็นเวลานานเพื่อศึกษาความคิด ทัศนคติที่มีต่อเรือนจำ ที่อาจแตกต่างจากอดีตผู้ต้องขังในงานวิจัยนี้

2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวของอดีตผู้ต้องขัง เพราะการที่มีคนในครอบครัวต้องไปอยู่ในเรือนจำ ไม่ใช่แค่ความลำบากของผู้ต้องขัง แต่คนในครอบครัวที่เหลือต้องแบกรับภาระแทน ส่งผลต่อความเป็นอยู่และการใช้ชีวิต รวมทั้งควรศึกษาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวกับชุมชนรอบข้างเพราะเป็นคนที่ได้รับความกดดันจากสังคมรอบข้าง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- ธีรวัลย์ วรรณโณทัย และนภภรณ์ หะวานนท์. (2560). “ฐานคิดและภาคปฏิบัติการสู่การสร้างชุมชนแห่งความห่วงใย”. เรือนจำการขับเคลื่อน ‘คุกไทย’ สู่ ‘เรือนจำสุภาพะ’. นครปฐม: สมาคมนักวิจัยประชากรและสังคม และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2560.
- นภภรณ์ หะวานนท์. (2557). “การปฏิรูปเรือนจำ: จากสถาบันการลงโทษสู่ชุมชนแห่งความห่วงใย”. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง 10, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) : 1-19
- นภภรณ์ หะวานนท์. (2560, 18 เมษายน). สัมภาษณ์โดย ดุลยปวีณ กรณต์แสง ที่สำนักงานหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ
- ปิยะบุตร บุญธรรม. (2558). “การพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพของผู้ต้องขังในเรือนจำไทย”. Veridian E-Journal, Silpakorn University 8, 3 (กันยายน – ธันวาคม): 97-313.
- สายพิณ ศุพุทธมงคล. (2543). คนกับคุก อำนาจและการต่อต้านชัดเจน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุชาติ สมณะ ลัดดาวรรณ ณ ระนอง. (2560). “ปมของผู้ต้องขังที่มีต่อภารกิจคืนคนดีสู่สังคม”. Veridian E- Journal, Silpakorn University 10, 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม): 1105-1114.